

Abicht, L., *Geschiedenis van de joden van de Lage Landen* (Amsterdam: Meulenhoff, Antwerpen: Manteau: 2006, 486 blz., ISBN 90 8542 042 3).

De geschiedenis van de joden in, of van, de Nederlanden is geen onbeschreven blad. De hoeveelheid literatuur die daarover de laatste decennia verscheen, is omvangrijk: regionale en lokale studies, biografieën en overzichtswerken over Nederland en België. Wat dat laatste land betreft, heeft Abicht, de auteur van de hier aan te kondigen meest recente poging tot synthese, zich al geweerd met *De joden van België* uit 1994 (rec. *BMGN*, CXI (1996) 79-80) en *De joden van Antwerpen* uit 2004 van zijn hand.

Het heeft natuurlijk geen zin een werk dat een kleine duizend jaar omvat, te willen samenvatten. Het is nuttiger te overwegen wat de schrijver met zijn onderwerp, de definitie en de afgrenzing ervan en met de studies die zijn voorgangers al op tafel hebben gelegd, heeft gedaan.

Schrijver stelt, terecht, het veelal omzeilde ‘probleem’ van de definitie van de onderzochte groep aan de orde: ‘Eerst moeten we echter precies definiëren wat we met termen als ‘joden’ en ‘jodendom’ bedoelen. Volgens de *Halacha*, de orthodox-religieuze joodse wetgeving, is iemand jood als die uit een joodse moeder geboren is.’ (10) ‘Naast deze joden door de geboorte, die trouwens nooit hun jood-zijn konden verliezen, zijn er ook tot het jodendom bekeerde niet-joden, ... die na een lange en moeizame procedure officieel door de hiertoe bevoegd verklaarde rabbijnen als jood erkend worden.’ In de passage tussen de twee geciteerde zinnen constateert de schrijver: ‘Daarmee vervallen de door de nationaalsocialistische rassenideologen geconstrueerde categorieën van ‘halfjoden’ en ‘kwartjoden’ ...’. Schrijver stapt hier wel wat lichtvaardig heen over het feit dat ‘geboorte’ op afstamming duidt, in de wandeling ook ‘bloed’ genoemd – vandaar dat we nog steeds spreken van bloedverwant, bloedeigen enz. Dat mogen allemaal ‘constructies’ zijn die naar plaats en tijd kunnen verschillen, ze zijn er nu in onze cultuurkring en de vraag is dus gewettigd of de hedendaagse man van wetenschap die oude religieuze definitie van de *halacha* tot de zijne kan maken zonder in onoplosbare contradicties te vervallen als hij ook andere religieuze groepen gaat beschouwen – zoals hier het geval is waar een kleine minoriteit leefde temidden van een andersoortige, *in casu* christelijke, meerderheid met een geheel tegengestelde heilsverwachting.

Kortom, gaat het bij de huidige definiëring om een seculier-juridische òf om een religieus-eschatologische begripsbepaling? Die keuze heeft grote gevolgen voor de interpretatie der geschiedenis van de twee genoemde groepen in hun onderlinge verhouding. Schrijver stelt zich blijkbaar onomwonden op het standpunt van die voorchristelijke wet. Hij besluit zijn Inleiding (9-21) met de volgende pretentie: ‘Het is de opzet van dit boek om de specifieke geschiedenis van de joden, die al in een aantal onmisbare boeken, naslagwerken, wetenschappelijke verhandelingen en artikelen door joodse auteurs uitvoerig behandeld werd, met de onvermijdelijke afstandelijkheid en de nodige schroom vanuit een niet-joods oogpunt te beschrijven.’ Dat lijkt op een *non sequitur* als men zojuist heeft gesteld de definitie van de *halacha* te aanvaarden.

Schrijver vat die voorgaande studies samen en beperkt zich niet tot ‘joodse auteurs.’ De vorm van zijn boek is eigenlijk een essay. De verantwoording in noten

ontbreekt in de gebruikelijke zin en is vervangen door verwijzingen in de lopende tekst naar verkorte of volledige titels van publicaties, die soms achter in het boek in de zogenaamde 'Bibliografie' volledig worden genoemd. Verwijzing naar pagina's blijft achterwege. De auteur beperkt zich daarbij tot boeken en enkele bundels; van artikelen heeft hij geen kennis genomen. Dat is erg jammer, want die kleinere studies hebben ook hun waarde: zij corrigeren vaak het traditionele beeld en de wijsheden die in grotere studies en overzichtswerken worden gedebiteerd. Om maar een voorbeeld te noemen: Abicht schrijft gewoon weer na (142) dat het decreet van 2 september 1796 op de 'gelijkstaat', of emancipatie, van de joden met 'algemene stemmen' zou zijn genomen door de Bataafse Nationale Vergadering, hoewel op minstens twee plaatsen al met kracht van argumenten is aangetoond dat dit 'algemene' niet juist is.

Ernstiger is dat de 'filosoof en publicist' maar heel selectief van de bestaande literatuur kennis heeft genomen en zich (te) vaak baseert op vroegere handboeken als *Pinkas*. Men kan nu toch niet over de middeleeuwen oreren en dan de grote studie van Cluse uit 2000 negeren? (rec. *BMGN*, CXVI (2001) 368-369)

Al moet men de moed van de schrijver prijzen om een synthese te maken als éénmansonderneming, zijn praktische uitwerking kan op te vele plaatsen de toets der kritiek niet doorstaan. Het laatste kwart van het boek is bovendien meer een encyclopedisch-biografisch overzicht dan een historisch verhaal.

A.H. Huussen jr.

Bakker, N., Noordman, J., Rietveld-van Wingerden, M., *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk: 1500-2000* (Assen: Van Gorcum, 2006, 621 blz., €24,95, ISBN 90 232 4162 2).

‘Geschiedenis laat zien dat alles anders kan. Historisch besef behoedt ons voor de waan van de dag en is een voorwaarde voor kritische reflectie op praktijken van opvoeding, vorming en hulpverlening.’ Deze opbeurende aansporing is bestemd voor studenten in de pedagogiek die een 621 bladzijden tellend handboek dienen te verorberen. Wie ooit wel eens studenten heeft zien worstelen met handboeken, weet dat dit een lastig genre is. Al te vaak willen handboekauteurs te veel zaken in te weinig bladzijden behandelen. Dat oogt lekker efficiënt, maar maakt de stof vaak tot een hermetisch en ondoordringbaar geheel. Het kost gevorderde wetenschappers kennelijk moeite zich te verplaatsen in de hersenroerselen van beginnelingen in het vak. Uit de opzet en aankleding van *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland* blijkt dat Nelleke Bakker, Jan Noordman en Marjoke Rietveld-van Wingerden hebben nagedacht over een didactische formule voor een historische *survival kit*. Ik heb zelden zo’n goed georganiseerd, leesbaar en ‘studeerbaar’ handboek gezien.

In 1982 tekende Jan Noordman samen met Bernard Kruithof en Piet de Rooy voor de redactie van *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs. Inleiding, bronnen, onderzoek* (Nijmegen: SUN). Deze informatieve bundel, die meerdere herdrukken kreeg, bestond uit overzichtsartikelen betreffende verschillende thema’s uit de pedagogiek, teksten van grote denkers over opvoedkunde, bronnen waarin de opvoedingspraktijk in de negentiende en twintigste eeuw werd geschetst en tenslotte een reeks wetenschappelijke artikelen waardoor studenten vertrouwd raakten met onderzoeksmethoden van historici. In totaal vijftien auteurs werkten mee aan deze *capita selecta* van de historische pedagogiek. Vergeleken met de bundel uit 1982 biedt *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland* een meer geïntegreerd en gestructureerd verhaal.

Het eerste sterke punt van het handboek is de prettige schrijfstijl van de auteurs: gespeend van dikdoenerij wordt alles keurig op een rij gezet en telkens ondersteund met bronteksten, waardoor abstracte noties geconcretiseerd worden. Ten tweede is de indeling van het boek helder en overtuigend. Het begint met circa tachtig bladzijden waarin vijfhonderd jaar pedagogische theorie in Europa, van Erasmus tot Locke, van Rousseau tot Montessori en van Dewey tot Langeveld, wordt behandeld. Dit lijkt wat veel, maar de biografische schetsen van deze denkers en de bijbehorende kernteksten maken dit overzicht alleszins verteerbaar. Na aldus in deel I stevig ondergedompeld te zijn in deze kindvriendelijke ideeënwereld krijgt de lezer drie forse delen over de opvoedingspraktijk in Nederland voorgeschoteld. Deel II, met als titel ‘Kind, jeugd en gezin’, behandelt in zo’n 240 bladzijden de wisselwerking tussen opvoedingsideeën en de praktijk. Vanuit een opvoedkundige invalshoek komt hier een breed opgezette mentaliteitsgeschiedenis van de Nederlandse samenleving in de periode na 1500 aan bod. Vervolgens komt in deel III (in zo’n 85 bladzijden) de speciale zorg voor wezen, criminele en verwaarloosde kinderen en de kinderbescherming aan de orde. Deel IV sluit het boek af met een uitvoerige schets (meer dan 160 bladzijden) van de geschiedenis van het onderwijs.